

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

ՌՅՀԴ-ՌՅՀԵ

ՀԱՅՈՐ

ՁԲ

1925

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 10

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՄԲՐՈՍԵԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

Արեւմտեան եկեղեցւոյ ծխարանք կամ արարողութիւնք ընդհանրապէս միաձեւ և մի լեզու են, որ է լատիներէնն։ Միշտ Ս. Դանը քանացեր է աւելի վսեմացնել, աւելի ընդհանուր ընել քարեկարգութիւնքը և կանոնի վերածել եկեղեցւոյ պաշտամանց կիրառութիւնները։ Որչափ որ ընդհանրացեր է Գրիգորեան երգը, որչափ որ սունք և խորհրդական և ծխական արարողութիւնք և աղօթք կան զերթէ իւր մէջ՝ կարելի է ըսել համանմանք են։ Բայց ունին մեծամեծ տարբերութիւններ միաբանական կենաց համար, որոնք սուրբ հիմնադիրներէ սահմանուած են, ինչպիսի են Ս. Բենեդիկտոսինը և Սուրբ Դոմինիկոսինը։ Բաց ասոնցմէ Ս. Ամբրոսիոսի աւանդած կամ իւր անուամբ եղած արարողութիւնք և կարգադրութիւնքը, որուն հետ շատ աղերս ունի Գաղղիականը։ Ունի մեծ ուսումնասիրութիւն մը այս նիւթոյ վրայ շատ մը ծանօթագրութեամբ փոլ լեժէյ (Paul Léjay) և եկեղեցեաց նկարագիրը

բազում պատկերներով և ծանօթութիւններով Լը Գրէլը (H. Le Clerq), իսկ կաթար (A. Gataud) կը գրէ Ամբրոսեան երգերուն վրայ։

Լը Գրէլը կ'ըսէ Ս. Ամբրոսիոսի համար, որ հայրապետս մտցուց Միլան եկեղեցւոյ մէջ՝ երգերու ստորական սովորութիւնը (usage syrien), ուստի կամաց կամաց տատարածուեցաւ բոլոր արեւմտեան եկեղեցեաց մէջ։ Արիոսեանք արեւելէն արեւմուտը բերին իրենց մօլորութիւնք և զայն տարածելու համար եկեղեցեաց մէջ կ'երգէին զանոնք։ Գիտենք որ յԱսորիս Բարդեման ալ սոյն օրինակ վարուէր էր, բայց ճշմարտութեան ախոյեան սուրբն Եփրեմ ճշմարտութեան թշնամինքու զէնքով՝ երգի միջոցով իւր բանաստեղծի թոհնով՝ յախտեանական ճշմարտութիւնքը երգեց և սորվեցուց եւս ժողովրդեան երգել։ Կահա սոյն գործողութիւնք արեւմտեայց մէջ ի գործ դրաւ Ս. Ամբրոսիոս, մանաւանդ այն պահուն, երբ Յուստինէ Թագուհին

կ'ուզէր բռնութեամբ տիրանալ ուղղափառաց եկեղեցիներուն և յանձնել արիանոսաց. ժողովուրդը բազմութեամբ կը պահպանէր եկեղեցիները և Ս. Ամբրոսիոս թէ կը սորվեցներ հաւատոյ ճշմարտութիւնը, և թէ զայդ երգի վրայ առնելով կը բորբոքէր անոնց հաւատարը ներդաշնակ ձայններու հնչմամբ։ Ս. Օգոստինոս է, որ կը պատմէ զայս, ինքն է որ կը յաւելու՝ Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem orientalium partium, ne populus maeroris tadio contabesceret, institutum est; et ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pene omnibus gregibus tuis, et per caetera orbis imitantibus. — Իբրեւ վաւերական երգեր ոմանց տասներկու հատ կ'ընծայեն Ս. Ամբրոսիոսի, այլք տասներկու, իսկ ուրիշներ շատ աւելի։ Էրմոնի (Ermoni) կ'ըսէ, որ երգերս Aeternae rerum conditor, Veni redemptor gentium հոովմէական ծխարանն ալ ընդուներ է։

Ամբրոսեան եղանակները մեծ աղերս ունին Գրիգորեանի հետ, երկուքին ալ աղբիւրը պէտք է նոյն ըլլայ ընդհանուր կերպով առնելով իրը։ Ամբրոսեանի սաղմոսաց և պատարագի եղանակը աւելի կը մերձենան Գաղղիականին. կարծէք իրենց աղբիւրը արեւելք է, վասն զի արեւելեան եկեղեցեաց ոլորումներն և փոփոխութիւններն ունին։

Ամբրոսեան ծէսը մասնաւոր յատկութիւններովը և աղթքներովը մեծապէս կը տարբերի հոովմէականէն։ Փալ Լէթէյ կ'ըսէ. Ամբրոսիոս կը թուրթեամբ և համակրութեամբ աւելի յոյն է քան լատին, թէն հոգեւոր և նկարագրովն էր խորապէս հոովմէական. իւր կարգադրութիւնը ծխական մասին աւելի յունական ծագումն ունին։ Շատ փանքեր եղան միջին դարու և այլ ժամանակներ՝ միաձեւելու կամ ձուլելու Գրիգորեանով, սակայն միշտ իւր աւանդական տիպարը պահեց մեծաւ մասամբ։ Գերպ. Տիւշէն (Mgr. Duchesne) կը համարի, որ Գաղղիական արարողութիւնը,

որոնց մէջ և Միլանունը՝ արեւելեան ասորի և յոյն արարողութեանց հետ շատ աղերս ունին, հին ըրիստոնէական արարողութիւնն է։ Միլան՝ չորրորդ և հինգերորդ դարերուն իբրեւ պատրիարքական կեդրոն մ'ազդեցութեանց՝ եղեր է ծէսի տարածման պատճառ։ Միլանէն անցած պէտք է ըլլայ Գաղղիա, Սլաւիա և մերձաւոր կղզիները։ Շատ հաւանական է, որ Միլանու մէջ հաստատուեր է արարողութիւններս արիոսեան (Օքսէնտ արքեպիսկոպոսին ատեն, որ զրեթէ քսան տարիներ կտաւ վարեց (355-374). Ինքը կապաղովկիացի էր, բնական է որ իւր մայր երկրին սովորութիւնները մտցուր, մասնաւորը որ Միլան արեւելեան յոյն հոովմէական կայսրութեան շատ ժամանակ բնակալոյն ըլլալով՝ հաւանական է որ իրենց հետ զբոսնուէին յոյն եպիսկոպոսներ ալ, որոնց ազդեցութիւնն շատ էր։ Ս. Ամբրոսիոս յաջորդած պահուն՝ Օքսէնտի միջոցով արդէն արեւելեան արարողութիւնքն ունեցեր էին իրենց հաստատութիւնը։ Ս. Հայրապետիս կը մնար միայն ուղղափառ դաւանութեան հակառակ իրերը բարեփոխել. բայց այս ալ ըստ Յովհաննէս Մէրքատիի (J. Mercati) պէտք էր տակաւ առ տակաւ եղած ըլլայ. ասոր մի քանի պատճառները կը յիշատակէ. 1. Արեւելեան արիոսեաններու իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւնը. 2. Արեւելքի մէջ Արեւմտեան եպիսկոպոսաց երկար ժամանակ բնակութիւնը ժողովոց, արքունեաց հետ տեսնուելու պատճառաւ և կամ արքորուելուն համար. 3. Դէպի արեւելք Ս. Երկիր ուխտի երթալուն համար. 4. Արիոսեանց և բարբաբոս հեթանոսաց դէպի արեւմուտը արշաւանաց ատեն պէտք էր իրենց դարձին համար սատուածային պաշտամանց այնպիսի դրութիւն մ'ըլլար, որ խրաչում չունենային, և զլիսաւորապէս 5. Ոսթրոգոթաց և բիւզանդական կայսերաց արեւմուտքի տիրապետութիւնը կը ստիպէր եկեղեցին ամենայն խոհմութեամբ ընթանալ։ Մապիլոյն կը նշանակէ նաեւ, որ Ս. Ամբրոսիոսի տաւը նախորդներուն եօթին

անուանըը յունական են՝ Անթոնոն, Քալմեռոս, Մոնաս, Միտորէլս, Փոթթասիոս, Եւաթորքէս, Դիոնիսիոս. բնական է, որ ասոնք մեծ ազդեցութիւն պիտի ունենային Միլանու գաւառին եղած արարողութեանց վրայ: — (M. W. Sunday) Չոնէզ կը համարէ որ առաքելական հանձնարարութիւնը ծագումն առած է Ատորիքէ և արեւելքէն եկեր է անցնելով Պալքան եւ Ալեքսիէն եւ ասորի Միլան: Տոմ Շափման (Dom Chapman) քննելով հերոնիմական վկայարանութեան տեղէ տեղ փոփոխութիւնը, կ'ընդունի թէ նախապէս արեւմուտք կը գտնուէր վկայարանութիւնը, հերոնիմոսեանը անոր և ասորականին խառնուող կամ միացումն է Ալեքսիէայի մէջ: Առաքելական հանգանակին այդ կրած փոփոխութիւնը կը համարի չորրորդ դարուն կիսուն, իսկ վկայարանութեան թուականը կը ղնէ 530ի առննները: Այս կերպով ազդեցութիւն ունեցեր է նաեւ թէ՛ միլետոսեան հանգանակին, թէ՛ ծիսարանին և տօնացոյցին վրայ: Արքեպիսկոպի եւ Միլանու արարողութիւնը իրարու շատ նման են, մի և նոյն ազդեցութեանց զրեթէ երկուքն ալ ենթակայ գտնուեր են: Դիտորքէան արժանի է կ'ընէ Փոլ Լէժայ (Paul Lejay), որ արեւելք աւելի հին ծիսից միջոց պահպանութեան ջատագով մնաց, իսկ արեւմուտք եկած ասորական յոյն արարողականը տակաւ տակաւ կրեցին փոփոխութիւններ տոմարի կատարելագործութեանց պատճառաւ, մինչ արեւելքի մէջ տոմարի փոփոխմանց պահուն միշտ հաստատուն պահեցին հին պաշտամանից մատեանը կամ արարողութիւնը (il n'a pas exercé d'action sur la partie la plus ancienne des rites sur la liturgie proprement dite):

Ամբրոսեան հին ծիսարանը երկու զուխաւոր եկեղեցի կը ղնէ բացի այլ եկեղեցիներէն, մին մեծ և միւսը փոքրիկ անուամբ, կամ եկեղեցի ձմեռնային և եկեղեցի ամառնային (ecclesia hiemalis, ecclesia aestiva), այսինքն երկու մայր եկեղեցիներ (deux cathédrales): Ս.

Ամբրոսիոս կը կոչէ զասոնք նոր մայր եկեղեցի (basilica nova.. quæ major est), որ է մեծը եւ հին մայր եկեղեցի (basilica vetus, ecclesia basilica minor) որ է փոքրը: Տարւոյն մեծամեծ որոշակ տօներուն՝ Եպիսկոպոսը նախ կը կատարէր եկեղեցական պաշտամունք և պատարագ մեծ եկեղեցւոյն մէջ, և ապա Թափորով եկեղեցական կարգ ու սարքով նախ կ'անցնէր Ս. Խաչի աղօթատեղին, յետոյ մկրտարան և ասորի կ'երթային նոյն հանդիսաւորութեամբ փոքր եկեղեցին և հոն եւս երկրորդ պատարագը կը մատուցուէր: Ամբրոսեան ծիսին մէջ կայ Դոնթացէի արարողութիւնը Դնաղկազարդի տօնին օրը. երեք անգամ դուռը կը բախեն և կ'ըսեն « Բացէք զդռան », ևն. Եկեղեցւոյ մկրտարանը երկուք են, մին արանց և միւսը կանանց համար էր. մը կըրտութիւնը բոլորովին ընկղմամբ, երիցս Թաղմամբ էր: Շէնքին ձեն ալ ութանկիւնաւոր էր: Նուիրապետութիւնը կը կազմուէր ինը զլխաւոր դասակարգէ: Առաջին եւ զուրկ էր արքեպիսկոպոսը, զոր կը կոչէին Տէր Արքեպիսկոպոս (Domnus archiepiscopus), 2. ամենամեծ կղերը, որոյ անդամներն էին քահանայք և սարկաւագք, որոնք կը կոչուէին կարդինալք՝ ծիրանաւորք (des prêtres et diacres, portent le titre de cardinaux), որոնց առաջնորդը էին աւագ երէցն (archiprêtre) և աւագ սարկաւագը (archidiaque). 3. Կէս — սարկաւագունք, 4. պարզ քահանայք, 5. Նօտարք, 6. վեց վերծանողք՝ զրազարդացք, 7. չորս ուսուցիչք զպրոցաց: 8. վեշտաւան պահապանք, 9. քսան ծերունի՝ տասը այլ մարդիկ և տասը պառանքներ:

Եկեղեցական տոմարը՝ տօնացոյցը կը սկսի Նոյեմբեր 11ին Ս. Մարտինոսի տօնով. Ծննդեան նախընթաց կիրակին կը տօնէին Աստուածամօր աւետումը և կ'անուանէին exceptato, զոր Գաղղիական եկեղեցին կը կոչէր expectatio և ասոնք և Սպանիացիք կը տօնէին Դեկտեմբեր 18ին. Ծննդեան վերջ առաջին տօնն էր Ս. Ստե.

փանոս, յետոյ յաջորդաբար Ս. Յովհաննէս, Աննիոյ մանկունք, Ս. Յակովբ: Թուար 1-ը պարզաբար կ'ըսուի Ութօրէք Ֆննդեան (Octave Noël): Թայտնութեան օրը կը հրատարակուէր Զատիկի տօնին օրը՝ հաստատուած ըստ յոյն արեւելեան գործածութեանց, այնպէս որ երբեմն զատիկը կը տօնուէր Հռովմէի Միլան տարրեր օրերու մէջ: Մեծ պահքը կը սկսուէր Հռովմէական մոխրոցի չորեքշաբթիին յաջորդող երկու շաբթիէն: Ս. Ամբրոսիոսի օրով Միլանու մէջ Մեծ պահոց շաբաթ օրերը պահք - ծով չկար, ինչպէս էր Արեւելքէ Գաղղիա, ինչպէս է կիրակի օրերը: Մագլակազարդին օրը ունէին օրհնութիւն ձիթեանց պատարագին վերջը և Դոմերացիք: Ս. Ամբրոսիոսի ժամանակ Զատիկէ մինչեւ Պենտեկոստէ յիսուն օրերը կը համարուէին իբրեւ կիրակի օրեր ըստ Հայկականի. ա. մենեւին պահք չկար՝ և կ'երգցուէր աւելու: Այսպէս այս երգը պահուած չէր՝ Հոռոմայեցոց համեմատ՝ միայն զատիկին օրուան, այլ ամբողջ յինանց օրերուն ու թաղութեան օրհնարանութիւն էր:

Մեծ հոգ կը տեսնուի, որ մեծ Պահոց ատեն տօն մը կատարուի բացի Աւետու մէն և նորահաստատ Ս. Թովմէփայ տօնէն: Սոյն խիստ կարգադրութիւնը կը տեսնենք նաեւ Գաղղիական եկեղեցւոյ մէջ:

(Շարունակելի)

Ո. Կ.

1. St. Augustin répète ces mêmes paroles. Respondit (Ambrosius) nihil se docere me posse nisi quod ipse faceret. et ait mihi: Cum Romam venio, jejuno sabbato: Cum hic sum, non jejuno. Գաղղիա Cui (Ambrosio) prandendo nunquam consuetudo fuit nisi die sabbati et dominico vel cum natalitia celebratiorum martyrum essent. Ambrosien rit 1398.

Ինչ ալ եղած ըլլայ անոնց (Հայերու) ճակատագիրը անցալին մէջ - և լաւաւ գոյն եղած է - և ինչպիսի ալ որ ըլլայ ան ապագային մէջ՝ իրենց բնաշխարհը պիտի մնայ միշտ երկրազնտիս ամէն հետաքրքրականներէն մին:

ՊԱՅՐԸՆ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԶԵՌԱԳԻՐՔ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՎԱՆՔԻՆ

(Շար. տես բազմ. 1925, էջ 229)

ՏՍ.

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԱՍԱՐԱՅ

Ասար Սեբաստացի բժիշկին աշխատութեան մէջ ուրիշ օրինակն է ձեռագիրս, որուն սկզբնական մասը՝ որ է Յառաջաբանութիւնը, պակաս ըլլալուն, ուրիշ գրիչ մը զայն ընդօրինակած և մէջը ազուցած է: Բուն ձեռագիրը կը բաղկանայ 206 էջերէ և 103 բամբակեայ հաստ թուղթէ, գիրը նոսր է և գեղեցիկ, բայց չունի ոչ Յիշատակարան, ոչ ալ ընդօրինակութեան ժամանակի և տեղի յայտնութիւնը:

Զեռագրատան 1399րդ թուահամարը կը կրէ. ունի 21,5 հարիւրորդամեղը մեծութիւն, 15 հարիւրորդամեղը լայնութիւն, և 1,5 հարիւրորդամեղը թանձրութիւն:

*

Երանաշարանութիւնը որ ինչպէս ըսի՝ օտար ու նոր գրիչ մը ընդօրինակած ու դրած է մէջը, կը պարունակէ Ասար Սեբաստացիին անունը, բայց ոչ ընտանիքի ժամանակը:

Ժամանակի կամ թուականի այս պակասը, ինչպէս ուրիշ օրինակներու վրայ խօսած ատենս յայտնեցի, շատ զարմանալի է ու խորհրդաւոր, ինչ որ այս ձեռագրին մէջ ալ կը շեշտուի:

Այս Յառաջաբանութիւնը որ երկու անգամ գրուած կը գտնենք, Հատորիս մէջ, յար և նման է 717 թուահամար ձեռագրին ունեցածին, զոր ամբողջութեամբ դրած եմ արդէն և հարկ չեմ տեսներ կրկնել:

Ունի իւր պարունակութեան ցուցակը, որ 52 զլուխի բաժնուած է. Ասար Սեբաստացիի բժշկարանն է այս միայն. հետը Ապուռայիդի Մարդակազմութիւն չի կայ և այս բժշկարանն ալ թէ՛ սկիզբէն և թէ՛ վերջէն պակասաւոր է: